

Kauzalita a svoboda / Nové a „kauzalita“ / Svoboda „elementární“

Nezákladnější (a také nejjednodušší) formou svobody je „otevřenost nahodilosti“. Obvykle se to ovšem vykládá jinak, totiž poukazem k několika „možnostem“. Koncept „možnosti“ je ovšem zatížen obrovskými problémy, a tak bude lépe se mu co možná vyhýbat všude tam, kde budeme chtít dosáhnout přesnějšího myšlenkového postupu. Důraz na onu „otevřenost nahodilosti“ má původně polemický smysl: je namířen proti pankauzalizmu. Tam, kde striktně platí kauzalita jakožto obecný zákon (a tím rozumíme ovšem kauzalitu, která počítá pouze s jediným ze čtyř Aristotelových druhů příčin, totiž s tím, kterému se pak říkalo „causa efficiens“), není možná ani nahodilost, a tudíž ani svobodné rozhodnutí (ledaže bychom „svobodu“ začali chápat jako „nutnost“; ale to necháme stranou). Svoboda ovšem neznamená porušení „kauzality“ (v uvedeném smyslu), nýbrž jen to, že kauzalita, přesněji tzv. kauzální nexus, mají prostupný charakter: mezi dané (dosavadní) „příčiny“ mohou vstoupit „příčiny nové“, tj. příčiny, které nebyly samy zapříčiněny nějakými jinými, dřívějšími příčinami. Takové „příčiny“ se liší od ostatních příčin tím, že nejsou zároveň žádnými následky. (Aristotelés měl za to, že každý následek je sice následkem nějaké předcházející příčiny, ale sám že se stává příčinou dalších následků; a právě tak ona předcházející příčina byla vlastně následkem nějaké ještě starší příčiny, a tak dále. To však nejde do nekonečna, nýbrž někde se tato série zastaví u příčiny, která už sama žádným následkem nebyla a není – jde o tzv. první příčinu. My bychom tedy připustili takovou „první příčinu“ nikoli jednu, ale celou řadu „prvních příčin“, které vstupují do předpokládaného „kauzálního nexu“ právě v místech zmíněné „prostupnosti“.) Rozhodujícím momentem pro naše další úvahy je pojetí takového vstupu čehosi nového do kontextu, v němž tato „novost“ nemůže být odvozena z ničeho již daného, jsoucího, v němž již „obsaženého“. Pokud považujeme za samozřejmé, že vstup čehosi „nového“ můžeme připustit jen v tom smyslu, že toto „nové“ přichází z jiného, již daného (a tedy „minulého“) kauzálního kontextu (nexu), původní chápání kauzality vlastně neopouštíme, jen v něm – poněkud nedomyšleně – celkový kontext jakoby parcelujeme na jednotlivé kauzální souvislosti, které jako by byly od sebe nějak odděleny a které by touto odděleností jaksí umožňovaly zmíněnou „prostupnost“. Toto pojetí převládlo, ale myšlenkově je hluboce rozporné; „svoboda“ je v něm degradována na pouhé zdání, na subjektivní, ale mylný „dojem“. Skutečná svoboda, jak jí postupně stále hlouběji rozumíme zejména v posledních několika letech, dostává své místo jen za předpokladu, že vznik nového je nerozlučně spjat s něčím, co přichází nikoli z minulosti, nýbrž z budoucnosti. I to já ovšem své další problémy.

(Písek, 040211-1.)